

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN NAQD PUL MUOMALASIGA OID ISHLARNI TASHKIL ETISH VA AUDIT

Norqobilov Muzaffar Ravshan o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi tinglovchisi

e-mail: Muzaffar2@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola tijorat banklari tomonidan naqd pul muomalasiga oid ishlarni tashkil etish va audit uslubiga bag'ishlangan. Naqd pul muomalasi bank tizimining muhim qismlaridan biri bo'lib, tijorat banklarining kundalik faoliyatida uning to'g'ri va samarali tashkil etilishi zarur. Maqolada naqd pul muomalasini tashkil etishning asosiy tamoyillari, bu jarayondagi operatsiyalar, shuningdek, naqd pul oqimini nazorat qilish va audit usullarining mohiyati va ahamiyati batafsil yoritiladi. Maqolada tijorat banklarining naqd pul muomalasiga oid faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari, jumladan, naqd pulni qabul qilish, saqlash, chiqarish va qayta ishlash jarayonlari, shuningdek, bu jarayonlarni optimallashtirish va audit qilishning o'ziga xos jihatlari ko'rsatilgan. Banklarning naqd pul muomalasini samarali boshqarish, auditorlik nazorati va risklarni minimallashtirish borasidagi strategiyalarni aniqlashga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada auditning naqd pul muomalasiga oid maxsus uslublari, shu jumladan, audit jarayonida qo'llaniladigan metodologiyalar, asbob-uskunalar va texnikalar tahlil qilinadi. Banklarning naqd pul operatsiyalarini tekshirishda yuzaga keladigan asosiy muammolar va auditning ularni hal etishga qaratilgan tavsiyalar berilgan. Bundan tashqari, maqolada naqd pul muomalasiga oid audit jarayonida eng ko'p uchraydigan xatoliklar va ularni bartaraf etishning samarali usullari keltirilgan. Shu bilan birga, maqolada zamonaviy audit uslublari, shu jumladan, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli texnologiyalardan foydalanishning naqd pul muomalasini audit qilishdagi roli ham yoritilgan. Maqola, tijorat banklarida naqd pul muomalasini yaxshilash va audit jarayonini optimallashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, naqd pul muomalasi, audit, naqd pul operatsiyalari, audit uslublari, risklarni boshqarish, audit metodologiyasi, avtomatlashtirilgan tizimlar.

Организация и аудит кассовых операций коммерческих банков

Аннотация: Данная статья посвящена методике организации и аудита кассовых операций коммерческими банками. Наличное обращение является одной из важных частей банковской системы, и его правильная и эффективная организация необходима в повседневной деятельности коммерческих банков. В статье подробно описаны основные принципы организации денежного

обращения, операции в этом процессе, а также сущность и значение методов контроля и аудита денежных потоков, процессов извлечения и обработки, а также конкретные аспекты оптимизации и аудита этих процессов. Особое внимание уделяется эффективному управлению денежными потоками банков, аудиторскому контролю и выявлению стратегий минимизации рисков. В статье анализируются специальные методы аудита, связанные с кассовыми операциями, в том числе методики, оборудование и приемы, используемые в процессе аудита. Приведены основные проблемы, возникающие при проверке кассовых операций банков, и рекомендации, направленные на их решение. Кроме того, в статье представлены наиболее распространенные ошибки в процессе проверки кассовых операций и эффективные способы их устранения. В статье описаны современные методы аудита, в том числе роль автоматизированных систем и использование цифровых технологий при проверке кассовых операций. В заключении статьи приводятся практические рекомендации, направленные на улучшение денежного потока в коммерческих банках и оптимизацию аудиторского процесса.

Ключевые слова и фразы: Коммерческие банки, кассовое обслуживание, аудит, кассовые операции, методы аудита, управление рисками, методология аудита, автоматизированные системы.

Organization and audit of cash transactions by commercial banks

Abstract: This article is devoted to the method of organization and audit of cash transactions by commercial banks. Cash circulation is one of the important parts of the banking system, and it is necessary to organize it correctly and efficiently in the daily activities of commercial banks. The article describes in detail the main principles of organizing cash circulation, operations in this process, as well as the nature and importance of cash flow control and audit methods. extraction and processing processes, as well as specific aspects of optimizing and auditing these processes. Special attention is paid to effective management of banks' cash flow, audit control, and identification of risk minimization strategies. The article analyzes special methods of auditing related to cash flow, including methodologies, equipment and techniques used in the audit process. The main problems that arise during the verification of cash operations of banks and recommendations aimed at solving them are given. In addition, the article presents the most common errors in the audit process of cash transactions and effective ways to eliminate them. At the same time, the article describes modern audit methods. , including the role of automated systems and the use of digital technologies in auditing cash transactions. The article concludes with practical recommendations aimed at improving cash flow in commercial banks and optimizing the audit process.

Keywords: Commercial banks, cash handling, audit, cash operations, audit methods, risk management, audit methodology, automated systems.

Kirish.

Naqd pul muomalasi tijorat banklarining asosiy funksiyalaridan biri bo'lib, iqtisodiy faoliyatning barcha jabhalarida muhim rol o'ynaydi. Banklar naqd pulni saqlash, aylanma fondlarni boshqarish, ularni klentlarga etkazish va qabul qilish, shuningdek, naqd pul oqimini nazorat qilish kabi operatsiyalarni amalga oshiradilar. Ushbu operatsiyalar banklarning likvidligini ta'minlash, xavf-xatarlarni boshqarish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shunday bo'lsa-da, naqd pul muomalasi o'zining murakkabligi, xavf-xatarlari va ehtimoliy xatoliklari bilan tijorat banklari faoliyatining nozik va strategik qismi hisoblanadi. Shu sababli, naqd pul muomalasining samarali tashkil etilishi, auditning to'g'ri va chuqur o'tkazilishi bank tizimining barqaror ishlashiga hissa qo'shadi.

Tijorat banklari uchun naqd pul muomalasini to'g'ri tashkil etish nafaqat mijozlar bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarni samarali boshqarish, balki davlat va moliya tizimiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash hamda bankning o'z faoliyatini barqaror olib borishini ta'minlash uchun ham zarur. Banklar tomonidan naqd pulni boshqarish jarayonida yuzaga keladigan xatoliklar, noto'g'ri hisob-kitoblar, muomalada bo'lgan pulning yo'qolishi yoki o'g'irlanishi kabi holatlar naqd pul muomalasiga oid audit jarayonining to'g'ri tashkil etilishini talab etadi.

Audit esa tijorat banklarining barcha operatsiyalarini nazorat qilish, ularning to'g'ri va samarali amalga oshirilishini ta'minlash, xatoliklar va xavf-xatarlarni aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Naqd pul muomalasining audit qilinishi bankning moliyaviy holatini, operatsiyalarini va ularning qonuniyligini tekshirishga, shu bilan birga, moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini tasdiqlashga yordam beradi. Audit jarayonida naqd pul operatsiyalarining qonuniyligini va bankning ichki nazorat tizimlarining samaradorligini baholash, xatoliklar va firibgarliklarni oldini olish uchun zarur choralarni ko'rish mumkin.

Mazkur maqolada tijorat banklarida naqd pul muomalasini tashkil etishning asosiy tamoyillari, jarayonlari va auditorlik nazoratining ahamiyati, shuningdek, audit uslublarining bank tizimida qo'llanilishining asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Maqola, naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishdagi asosiy metodologiya va uslublar, auditni o'tkazishda qo'llaniladigan asbob-uskunalar va texnikalarga alohida e'tibor qaratadi. Bundan tashqari, maqolada zamonaviy audit uslublarini, shu jumladan, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli texnologiyalarning naqd pul muomalasini audit qilishdagi roli haqida fikrlar keltirilgan.

Yuqorida keltirilgan fikrlarni inobatga olib, ushbu maqola tijorat banklarida naqd pul muomalasini samarali tashkil etish va audit jarayonlarini optimallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Naqd pul muomalasi va uning tijorat banklaridagi audit jarayoni bilan bog'liq sohalarda olib borilgan tadqiqotlar keng qamrovli va xilma-xildir. Ushbu bo'limda naqd pul operatsiyalarini tashkil etish, audit uslublari va risklarni boshqarish borasidagi ilmiy yondashuvlar va tadqiqotlar ko'rib chiqiladi. O'zbek olimlari va mutaxassislarining ushbu mavzu yuzasidan olib borgan izlanishlari, bank tizimida naqd pulning muhimligi va auditning o'rni haqida qimmatli ma'lumotlar taqdim etadi.

Naqd pul muomalasining iqtisodiy va moliyaviy ahamiyatini o'rganishda bir nechta o'zbek olimlari tadqiqotlar olib borgan. Masalan, Baxtiyorov (2018) o'zining tadqiqotida tijorat banklarida naqd pulning aylanishini samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan tamoyillarni va metodologiyani o'rganib chiqqan. U naqd pulning bank tizimidagi o'rni va iqtisodiyotdagi muhim rolini ta'kidlab, banklarning naqd pul muomalasini tashkil etishda mavjud qiyinchiliklarni va muammolarni tahlil qilgan. Baxtiyorovning fikricha, naqd pulning muomalasi nafaqat banklar uchun, balki butun iqtisodiy tizim uchun juda muhimdir, chunki uning samarali boshqarilishi makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi (Baxtiyorov, 2018).

Baxtiyorov, B. (2018). Tijorat banklarida naqd pul muomalasini boshqarish va uning iqtisodiyotdagi o'rni. Tashkent: Iqtisodiyot va moliya institutining nashriyoti. Shuningdek, To'laganov (2019) naqd pul operatsiyalarini amalga oshiruvchi tizimlarni tahlil qilib, tijorat banklaridagi naqd pul operatsiyalarining samaradorligini oshirish uchun auditning o'rni haqida fikr bildirgan. U, shuningdek, banklar tomonidan naqd pulning boshqarilishini yaxshilashda ichki auditning zarurligini ta'kidlagan va uning naqd pulning aylanish jarayonidagi rolini o'rganib chiqqan. To'laganov, audit jarayonlari naqd pulning samarali boshqarilishi va xavf-xatarlarga qarshi kurashishda muhim rol o'ynashini ko'rsatgan (To'laganov, 2019).

To'laganov, D. (2019). Naqd pul operatsiyalarini audit qilish va risklarni boshqarish. Toshkent: O'zbekiston Milliy iqtisodiyot akademiyasi nashriyoti.

Naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda xavf-xatarlarni boshqarish, xususan, korrupsiya, firibgarlik va noto'g'ri hisobotlar kabi masalalar dolzarb hisoblanadi. Rasulov (2020) o'zining tadqiqotida bank tizimidagi auditning risklarni boshqarishdagi o'rni va audit jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqdi. Rasulovning fikricha, auditning asosiy vazifasi — banklarda naqd pul operatsiyalarini to'g'ri tashkil etish va mavjud xavf-xatarlarga qarshi samarali nazorat tizimini yaratishdir. U audit jarayonida qo'llaniladigan metodologiyalar va texnikalarni tahlil qilib, audit jarayonlarini avtomatlashtirish orqali risklarni kamaytirishni taklif qilgan (Rasulov, 2020).

Rasulov, M. (2020). Auditda risklarni boshqarish metodlari va ularning amaliy ahamiyati. Tashkent: Iqtisodiy tahlil va audit markazi nashriyoti.

Qodirov (2017) esa o'z tadqiqotida naqd pul operatsiyalarini audit qilishning maxsus uslublarini keltirgan va audit jarayonida asosiy e'tiborni bankning ichki nazorat tizimiga qaratish zarurligini ta'kidlagan. U audit uslubining samaradorligini ta'minlash uchun bank tizimida naqd pul operatsiyalarining aniq va shaffof hisobini yuritish muhimligini ko'rsatgan (Qodirov, 2017).

Qodirov, O. (2017). Tijorat banklarida naqd pul operatsiyalarini audit qilish uslublari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi nashriyoti.

Zamonaviy audit uslublarining, xususan, avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli texnologiyalarning naqd pul muomalasini audit qilishdagi roli muhim ahamiyatga ega. Yusupov (2018) tadqiqotida auditning raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilishi jarayonini va bu yondashuvning samaradorligini o'rganib chiqdi. Uning fikricha, raqamli texnologiyalar naqd pul operatsiyalarini avtomatik nazorat qilish imkonini berib, auditning aniqlik va tezligini oshiradi, bu esa bank tizimidagi xatoliklarni kamaytiradi va audit jarayonini samarali qiladi. Yusupovning tahlilida raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali banklarning naqd pul operatsiyalarini tekshirishda ko'plab xavf-xatarlar oldini olish mumkinligi ko'rsatilgan (Yusupov, 2018).

Yusupov, S. (2018). Zamonaviy audit texnologiyalari va naqd pul muomalasini nazorat qilishda ularning roli. Toshkent: Innovatsion iqtisodiyot va texnologiyalar markazi nashriyoti.

Tijorat banklarida naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazish jarayonida metodologiya muhim ahamiyatga ega. Ismoilov (2021) naqd pul operatsiyalarini audit qilishda qo'llaniladigan metodologiyalarni o'rganib chiqdi va audit metodlarini yanada takomillashtirish zarurligini ta'kidladi. U audit jarayonida yangi metodlarni joriy etish, shu jumladan, risklarni baholash va nazorat qilish texnikalarini takomillashtirishni taklif qilgan (Ismoilov, 2021).

Yuqoridagi adabiyotlar sharhidan ko'rinib turibdiki, tijorat banklarida naqd pul muomalasini samarali tashkil etish va audit qilish masalasi ilmiy tadqiqotlar va amaliyotda keng yoritilgan. O'zbek olimlarining ishlari naqd pulning muhimligini, auditning roli va zamonaviy audit texnologiyalarining bank tizimida qo'llanilishini tahlil qilishga qaratilgan. Bank tizimida naqd pul muomalasini yaxshilash va audit jarayonlarini optimallashtirishda ularga asoslangan amaliy tavsiyalar moliyaviy nazorat va risklarni boshqarishda samarali yechimlar taqdim etadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur mavzuni yoritishda tahlil, induksiya, deduksiya, tizimli va kompleksli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mazkur maqolada tijorat banklari tomonidan naqd pul muomalasiga oid ishlarni tashkil etish va audit uslublarini yoritishda bir nechta ilmiy usullar — tahlil, induksiya, deduksiya, tizimli va kompleks yondashuvlardan foydalanilgan. Ushbu metodlar orqali naqd pul muomalasining samarali boshqarilishi, audit jarayonining shakllanishi va uning natijalarini tahlil qilish imkoniyatlari ochildi. Naqd pul operatsiyalarini samarali audit qilish, bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va xatarlarni boshqarishning muhim komponentidir.

Tahlil usulini qo'llash orqali tijorat banklarining naqd pul muomalasiga oid ishlarining mavjud holati, samaradorligi va yuzaga kelayotgan muammolarni o'rganish mumkin. Naqd pul operatsiyalarining tashkil etilishi va audit jarayonining aniqligi tahlil qilinganida, quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi.

Naqd pul operatsiyalarini tashkil etishning asosiy tamoyillari. Naqd pul muomalasini tashkil etishning asosiy tamoyillari banklarning naqd pulni qabul qilish, saqlash, chiqarish, qayta ishlash va transportirovka qilish jarayonlarini nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Har bir operatsiya ma'lum xavf-xatarlarga ega bo'lib, ularning oldini olish uchun o'z vaqtida nazorat va audit ishlari olib borilishi kerak. Masalan, Baxtiyorov (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, tijorat banklari naqd pul operatsiyalarini tashkil etishda ko'p hollarda muvofiqlikning yo'qligi, shaffoflikning pastligi va noto'g'ri hisobotlar ko'rsatilgani aytiladi. Bular naqd pul muomalasini to'g'ri boshqarishning muhim omilidir.

Naqd pul operatsiyalarining samarali tashkil etilishi banklarning likvidligini ta'minlaydi. To'laganov (2019) o'z tadqiqotida, naqd pul muomalasida yuzaga keladigan risklarni minimallashtirish uchun audit jarayonlarini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. Tahlil qilish jarayonida aniqlangan xatoliklar va muammolar, naqd pulning noxush oqibatlarga olib keladigan xatoliklarni oldini olish uchun auditorlik nazoratini kuchaytirish zaruratini ta'minlaydi.

Audit jarayonida qiyinchiliklar.: Audit jarayonida eng ko'p uchraydigan muammolarni tahlil qilish orqali naqd pul muomalasini nazorat qilishdagi samaradorlikni oshirish mumkin. Tijorat banklarida naqd pul operatsiyalarini nazorat qilishda yuzaga keladigan muammolar orasida xatoliklar, firibgarliklar va xavf-xatarlarga olib keladigan omillar ko'rsatilgan. Rasulov (2020) tomonidan ta'kidlanganidek, audit jarayonida ko'plab noaniqliklar va har xil firibgarliklar uchraydi. Bunga qarshi kurashish uchun ichki nazorat tizimini kuchaytirish, naqd pul operatsiyalarini avtomatlashtirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarur.

Induksiya va deduksiya usullari yordamida naqd pul muomalasi va audit jarayonlari o'rtasidagi bog'liqliklarni o'rganish mumkin. Induktiv usulda, ya'ni amaliyotdan umumiy xulosaga kelish orqali, tijorat banklarida naqd pul muomalasini boshqarishda yuzaga keladigan muammolarni aniqlash mumkin. Misol uchun, ba'zi

banklarda naqd pul operatsiyalari notekis olib borilishi, audit jarayonlarining to'liq va samarali amalga oshirilmasligi ko'p hollarda muammolarni keltirib chiqaradi. Induksiya orqali har bir bankning o'zida mavjud bo'lgan naqd pul operatsiyalaridagi xatoliklarni aniqlash va ularni umumlashtirish mumkin. Deduktiv usulni qo'llash orqali, umumiy nazariyadan maxsus xulosaga kelish mumkin. Bunday holda, auditorlar naqd pul operatsiyalarini boshqarishda umumiy tamoyillarni aniqlab, ularni banklarda qo'llashga yo'naltiradilar. Misol uchun, naqd pul muomalasini audit qilishning deduktiv yondashuvi banklarda soliq tizimi, mehnat bozorida rasmiylashtirish va moliyaviy hisobotlarni to'g'ri tuzish kabi jarayonlarning aniq qo'llanilishiga olib keladi.

Tizimli yondashuv naqd pul muomalasini va audit jarayonini bir butun tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Bank tizimida naqd pul operatsiyalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayonlarni tashkil qiladi, shuning uchun ular tizimli ravishda boshqarilishi kerak. Tizimli yondashuvda bankning barcha operatsiyalari, jumladan, naqd pulni qabul qilish, saqlash, chiqarish va audit jarayonlari o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlarni ko'rish mumkin. Misol uchun, Qodirov (2017) banklarda tizimli yondashuvning ahamiyatini ta'kidlab, naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda ichki nazorat tizimi, tashqi audit va bankning moliyaviy hisobotlarining o'zaro aloqasini ko'rsatadi. U tizimli yondashuvni qo'llash naqd pul operatsiyalarining samarali boshqarilishi va auditorlik nazoratining kuchayishiga olib kelishini ta'kidladi. Tizimli yondashuv orqali naqd pulni boshqarish jarayonlarini integratsiyalash va auditning samaradorligini oshirish mumkin.

Kompleks yondashuv naqd pul muomalasi va audit jarayonlarini bir butun tizim sifatida qarashni ta'minlaydi va barcha sohalarini o'z ichiga oladi. Bank tizimida naqd pul operatsiyalarini samarali boshqarish, auditni kuchaytirish, risklarni kamaytirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish kabi barcha omillarni birlashtirgan kompleks yondashuv naqd pul operatsiyalarini boshqarishning samaradorligini oshiradi. Yusupov (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, kompleks yondashuvning banklarda naqd pul operatsiyalarini audit qilishda qanday qo'llanilishi ko'rsatilgan. U naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda barcha texnik va iqtisodiy jihatlarni inobatga olish, shu jumladan, raqamli texnologiyalarni joriy etish zarurligini ta'kidlagan. Kompleks yondashuv yordamida naqd pul muomalasining barcha jihatlari — soliq yig'ish, moliyaviy nazorat, audit jarayonlari va raqamli texnologiyalarning integratsiyasi — bir butun tizim sifatida boshqariladi va yanada samarali natijalarga erishiladi.

Tahlil va metodologiyalarni qo'llash orqali quyidagi natijalarga erishildi:

Naqd pul muomalasining samarali boshqarilishi. Tijorat banklarida naqd pul operatsiyalarini samarali boshqarish uchun shaffoflikni oshirish, audit tizimini kuchaytirish va raqamli texnologiyalarni kengaytirish zarur. Naqd pul muomalasining

tashkil etilishi va audit jarayonlari tizimli va kompleks yondashuvlar asosida amalga oshirilishi kerak.

Audit jarayonlarining optimallashtirilishi. Naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda yangi metodologiyalarni joriy etish, ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish, avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish audit jarayonlarining samaradorligini oshiradi. Auditning zamonaviy texnologiyalar yordamida amalga oshirilishi naqd pul operatsiyalarining samarali boshqarilishini ta'minlaydi.

Risklarni boshqarish. Naqd pul operatsiyalarini audit qilishda mavjud xavf-xatarlarni aniqlash va bartaraf etishning samarali usullarini qo'llash muhimdir. Audit jarayonlari orqali firibgarlik, korrupsiya va noto'g'ri hisobotlarni kamaytirish mumkin. Tijorat banklari naqd pul muomalasini samarali boshqarish uchun audit tizimlarini yanada takomillashtirishlari zarur. Raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish, naqd pul operatsiyalarining avtomatlashtirilishi va auditning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ichki nazorat tizimini kuchaytirish va audit jarayonlarini tizimli va kompleks yondashuv asosida amalga oshirish bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Tijorat banklarida naqd pul muomalasini samarali tashkil etish va audit jarayonlarini to'g'ri amalga oshirish — nafaqat bankning moliyaviy holatini, balki umumiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun ham muhimdir. Ushbu bo'limda tizimli va kompleks yondashuvlar asosida amalga oshirilgan tahlil, induksiya, deduksiya kabi ilmiy usullar yordamida banklar va moliyaviy tizimdagi naqd pul muomalasining samarali boshqarilishi va audit jarayonlarining optimallasuvi yuzasidan yangi natijalar keltiriladi.

Banklar tomonidan naqd pul muomalasini samarali boshqarishning asosiy omillari — shaffoflik, xavfsizlik, muvofiqlik va samaradorlikdir. Buning uchun banklarning naqd pulni boshqarish jarayonlari tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur. Naqd pul muomalasining samarali boshqarilishi, nafaqat bank tizimining ichki faoliyatiga, balki mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga ham ta'sir qiladi. Baxtiyorov (2018) va To'laganov (2019) tadqiqotlarida naqd pulning samarali boshqarilishi banklarning likvidligini ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida kreditlash, investitsiyalar va boshqa moliyaviy operatsiyalar uchun zarur bo'lgan resurslarni taqdim etadi. Banklarda naqd pul muomalasining boshqarilishi jarayonida yuzaga keladigan muammolar, xususan, noto'g'ri hisob-kitoblar, yomon monitoring tizimlari va ichki nazoratning yetarli bo'lmasligi banklar va mijozlar uchun moliyaviy xavflarni keltirib chiqaradi. Baxtiyorovning tahlili shuni ko'rsatadiki, naqd pul muomalasi samarali tashkil etilsa, bankning umumiy moliyaviy holati yaxshilanadi, shu bilan birga, iqtisodiyotdagi pul muomalasi ham soddalashadi.

Tijorat banklarida naqd pul muomalasini audit qilishning ahamiyati ayniqsa, firibgarliklar, noto'g'ri hisobotlar va audit jarayonidagi xatoliklarni oldini olishda

o'zini ko'rsatadi. Auditning asosiy vazifasi — banklar faoliyatining shaffofligini ta'minlash va risklarni boshqarishdir. Bu, o'z navbatida, bankning moliyaviy holatini va uning mijozlar bilan ishlash sifatini oshiradi. Rasulov (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda audit jarayonlari va risklarni boshqarish metodlari haqida so'z yuritilgan. Rasulov naqd pul operatsiyalarining auditida risklarni baholash, muammolarni aniqlash va xavf-xatarlarni kamaytirish uchun zarur metodlarni ko'rsatgan. Uning tahlilida, audit jarayonlari yuqori samaradorlikka erishish uchun faqat nazorat qilish emas, balki prognozlash va rejalashtirishni ham o'z ichiga olishi kerakligi ta'kidlangan. Banklarda auditni amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim omil hisoblanadi. Yusupov (2018) raqamli texnologiyalarni audit jarayoniga joriy etishning afzalliklarini tahlil qilib, audit jarayonlarini tezlashtirish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishni soddalashtirish imkoniyatlarini ko'rsatgan. Uning tahliliga ko'ra, naqd pul operatsiyalarini audit qilishda avtomatlashtirilgan tizimlar naqd pul oqimining har bir bosqichini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatini yaratadi, bu esa auditning aniq va samarali amalga oshirilishiga yordam beradi.

Tijorat banklarida naqd pul operatsiyalarini samarali audit qilish uchun ichki nazorat tizimining muhimligi alohida ta'kidlanadi. Banklarning ichki nazorat tizimlari orqali naqd pulning barcha operatsiyalari nazorat qilinadi va audit jarayonining samaradorligi ta'minlanadi. To'laganov (2019) naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda ichki nazorat tizimining ahamiyatini ta'kidlagan. Uning fikriga ko'ra, ichki nazorat tizimining samarali tashkil etilishi, banklar uchun naqd pul operatsiyalaridagi xatoliklarni aniqlash va xavf-xatarlarni kamaytirish imkoniyatini yaratadi.

Yuqori samarali ichki nazorat tizimi, birinchi navbatda, naqd pul operatsiyalarining qonuniyligi va aniqligini ta'minlaydi. Buning natijasida, banklar naqd pul oqimlarini nazorat qilib, mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlarning sifatini oshiradi va firibgarliklarning oldini olishga imkon yaratadi. Nazorat jarayonida yuzaga keladigan har qanday xatolik yoki noaniqliklarni aniqlash uchun auditorlar zarur metodologiyalarni qo'llab, bankning ichki nazorat tizimini doimiy ravishda yangilab borishlari kerak.

Naqd pul operatsiyalarida yuzaga keladigan eng katta xavf-xatarlar — firibgarliklar, noto'g'ri hisob-kitoblar va ichki nazoratning samarali emasligi hisoblanadi. Qodirov (2017) o'zining tadqiqotida risklarni boshqarishning zarurligini va naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda xavf-xatarlarga qarshi kurashish usullarini ko'rsatgan. Banklar o'z faoliyatida yuzaga keladigan risklarni aniqlash va ularga qarshi kurashish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llashlari kerak. Naqd pul operatsiyalarida risklarni boshqarish jarayonida bir qator usullarni qo'llash mumkin, jumladan, xavflarni oldini olish, moliyaviy auditorlikni o'tkazish va auditdan keyingi qadamlarni rejalashtirish. Banklar risklarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun auditning har bir bosqichida tizimli yondashuvni qo'llashlari lozim. Bunda banklar,

shuningdek, o'z mijozlarining moliyaviy holatini doimiy ravishda baholab, risklarni boshqarishning samarali usullarini ishlab chiqishlari kerak.

Xulosa va takliflar.

Tijorat banklarida naqd pul muomalasini boshqarish va audit jarayonlarini samarali tashkil etish moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy xavfsizlikni oshirishda juda muhim rol o'ynaydi. Maqolada naqd pul operatsiyalarining samarali tashkil etilishi, audit jarayonlari va ularning xavflarini boshqarish usullari tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, naqd pul muomalasi banklarning moliyaviy holatini bevosita ta'sir qiladi, shu bilan birga, ularning iqtisodiyotdagi ishonchli faoliyatini ham ta'minlaydi. Shuningdek, audit jarayonlarining o'tkazilishi, naqd pul operatsiyalarining samaradorligi va xavf-xatarlarga qarshi kurashishda muhim omil hisoblanadi.

Tijorat banklarida naqd pul muomalasini tashkil etish jarayonida yuzaga keladigan xatoliklar va muammolarni aniqlash, audit yordamida ularni tuzatish va xavf-xatarlardan himoya qilish imkoniyatlari kengayadi. Audit tizimi va ichki nazoratning samarali ishlashi, banklarning naqd pul operatsiyalarini optimallashtirishga va shaffoflikni ta'minlashga yordam beradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish va avtomatlashtirish naqd pul muomalasining boshqarilishini osonlashtiradi va auditorlik jarayonlarini tezlashtiradi.

Audit tizimini kuchaytirish: Tijorat banklarida naqd pul operatsiyalarining auditini o'tkazishda ichki nazorat tizimlarini mustahkamlash zarur. Audit jarayonlarining samaradorligini oshirish uchun ko'proq avtomatlashtirilgan va raqamli tizimlar qo'llanishi lozim. Shu bilan birga, audit tizimi naqd pul muomalasini kengroq ko'rib chiqishi va xavf-xatarlarni aniq belgilashi kerak.

Raqamli texnologiyalarni kengaytirish: Banklarda naqd pul muomalasining boshqarilishida raqamli texnologiyalarni yanada rivojlantirish zarur. Texnologiyalarning avtomatlashtirilgan tizimlari audit jarayonlarini tezlashtiradi, shuningdek, pul oqimining har bir bosqichini real vaqtda nazorat qilish imkoniyatini yaratadi. Bunda ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash ham muhim ahamiyatga ega.

Ichki nazorat tizimini rivojlantirish: Naqd pul operatsiyalarini samarali boshqarish uchun banklar ichki nazorat tizimini mustahkamlashlari kerak. Ichki nazorat jarayonlarining samaradorligi, naqd pul operatsiyalarining to'g'riligini ta'minlaydi va potentsial xatoliklarni oldini olishga yordam beradi. Bu jarayon auditni yanada aniq va samarali amalga oshirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Nazarali o'g'li, M. S. (2023). THE STUDY OF VALUE-ADDED TAX: KNOWLEDGE FROM THE EU VAT EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S VAT SYSTEM. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 131-135.

2. Otto, M., & Thornton, J. (2023). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I VA AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ TO'LOVCHILARINI BIR-BIRIDAN FARQLI JIHLATLARINI BAHOLASH. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 140-143.
3. Tursunovich, U. F. (2024). TIJORAT BANKLARI RESURSLARINING BARQARORLIGINI TA'MINASH YO'LLARI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 4(7S), 928-931.
4. Nizomova, M. (2023). O'ZBEKISTON SHAROITIDA RAQAMLI BANKLARINING TAHLILI VA UNI YANADA RIVOJLANTIRISHDA XORIJI TAJRIBASIDAN FOYDALANISH YO'LLAR. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(6 Part 3), 29-34.
5. Habibullo, N., & Shahzoda, A. (2024). BANKLARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL QILINISHI.
6. Avezov, I. (2024). O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining o'rni. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 2(6).